

The effect of spiritual intelligence and emotional intelligence on creativity regarding the mediating role of students' self-actualization

Sajjad Kazemi¹ | Omid Mehni² | Sajjad Jenabadi³

1. M.A. Student of Educational Administration, Department of Educational Sciences, Faculty of Psychology and Education, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran. **E-mail:** sajad.kazemi.uast@gmail.com
2. **Corresponding Author**, Ph.D. of Educational Administration, Department of Educational Administration, Faculty of Management, Kharazmi University, Tehran, Iran. **E-mail:** omehni@chmail.ir
3. M.A. Student of General Psychology, Department of Psychology, Faculty of Literature, Islamic Azad University, Zarand Branch, Zarand, Iran. **E-mail:** sajad.jenabadi@gmail.com

Article Info	Abstract
<p>Article Type: Research Article</p> <p>Received Date: 31 December 2021</p> <p>Received in Revised From: 27 May 2022</p> <p>Accepted Date: 09 June 2022</p> <p>Published Online: 21 June 2022</p> <p>Keywords: Spiritual Intelligence, Emotional Intelligence, Creativity, Self-Actualization</p>	<p>The present study aimed to investigate the impacts of emotional intelligence and spiritual intelligence on creativity regarding the mediating role of students' self-actualization. This descriptive correlational research was conducted through path analysis. The statistical population of the study included all male and female high school students in Zahedan in the academic year 2020-2021 with a total of 6500 people. According to Morgan's table, the statistical sample size was 363 people and this number was selected using stratified random sampling. Research data were collected using Baron (1980) Emotional Intelligence Questionnaire, King Spiritual Intelligence Questionnaire (2008), Torrance Creativity Assessment Questionnaire (1992) and Ismail Khani, Najarian & Mehrabizadeh Self-Improvement Questionnaire (1999). Finally, SPSS software version 26 and LISREL software version 8.8 were used to analyze data statistically. The results showed that there was a significant direct and indirect relationship between spiritual intelligence and creativity regarding the mediating role of students' self-actualization ($P < 0/01$). There was also a significant direct and indirect relationship between emotional intelligence and creativity regarding the mediating role of students' self-actualization ($P < 0/01$). This study showed that self-actualization can mediate the relationship between spiritual intelligence and emotional intelligence with creativity. Therefore, since paying attention to emotional intelligence and creativity plays an important role in education, it is necessary for those involved in the educational system to pay attention to cultivating self-fulfillment and creativity.</p>

Cite this article: Kazemi, S., Mehni, O., & Jenabadi, S. (2022). The effect of spiritual intelligence and emotional intelligence on creativity regarding the mediating role of students' self-actualization. *Journal of Educational Psychology Studies*, 19(45), 55-68.

DOI: 10.22111/JEPS.2022.6741

تأثیر هوش معنوی و هوش هیجانی بر خلاقیت با نقش میانجی خودشکوفایی دانش‌آموزان

سجاد کاظمی^۱ | امید مهنی^۲ | سجاد جنآبادی^۳

۱. کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. رایانامه: sajad.kazemi.uast@gmail.com
۲. نویسنده مسئول، دکتری مدیریت آموزشی، گروه مدیریت آموزشی، دانشکده مدیریت، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه: omehni@chmail.ir
۳. دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی عمومی، گروه روانشناسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زرنده، زرنده، ایران. رایانامه: sajad.jonabadi@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر هوش هیجانی و هوش معنوی بر خلاقیت با نقش میانجی خودشکوفایی دانش‌آموزان انجام شد. روش پژوهش توصیفی همبستگی از نوع تحلیل مسیر بود. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر دوره اول متوسطه شهر زاهدان در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ به تعداد ۶۵۰۰ نفر بود که بر اساس جدول مورگان حجم نمونه ۳۶۳ نفر برآورد شد و این تعداد با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی انتخاب شدند. داده‌های پژوهش با استفاده از پرسشنامه‌های هوش هیجانی بارون (۱۹۸۰)، هوش معنوی کینگ (۲۰۰۸)، سنجش خلاقیت تورنس (۱۹۹۲) و پرسشنامه خودشکوفایی اسماعیل‌خانی، نجاریان و مهرابی‌زاده (۱۳۸۰) جمع‌آوری گردیدند. برای تحلیل‌های آماری داده‌های پژوهش نیز از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۶ و نرم‌افزار LISREL نسخه ۸٫۸ استفاده شد. نتایج نشان داد بین هوش معنوی و خلاقیت با نقش میانجی خودشکوفایی دانش‌آموزان رابطه مستقیم و غیرمستقیم معنی‌دار وجود داشت ($P < ۰/۰۱$). همچنین بین هوش هیجانی و خلاقیت با نقش میانجی خودشکوفایی دانش‌آموزان رابطه مستقیم و غیرمستقیم معنی‌دار مشاهده گردید ($P < ۰/۰۱$). این پژوهش نشان داد که خودشکوفایی می‌تواند در ارتباط بین هوش معنوی و هوش هیجانی با خلاقیت میانجی‌گری کند؛ بنابراین از آنجا که توجه به هوش هیجانی و خلاقیت نقش مهمی در تعلیم و تربیت دارد، لازم است دست‌اندرکاران نظام آموزشی توجه به پرورش و رشد خودشکوفایی و خلاقیت را در نظر داشته باشند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۱۰	
تاریخ ویرایش: ۱۴۰۱/۰۳/۰۶	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۱۹	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۳/۳۱	
واژگان کلیدی: هوش معنوی، هوش هیجانی، خلاقیت، خودشکوفایی	

استناد به این مقاله: کاظمی، سجاد؛ مهنی، امید و جنآبادی، سجاد. (۱۴۰۱). تأثیر هوش معنوی و هوش هیجانی بر خلاقیت با نقش میانجی خودشکوفایی دانش‌آموزان. *مجله مطالعات روانشناسی تربیتی*، ۱۹(۴۵)، ۶۸-۵۵.

DOI: 10.22111/JEPS.2022.6741

مقدمه

آموزش و پرورش با چالش‌های جدی روبرو است، یک راه برای کاهش این چالش‌ها توجه بیشتر به خلاقیت^۱ در بین دانش‌آموزان است (ایوسویچ، هافمن، براکیت و بوتین، ۲۰۱۴). امروزه خلاقیت به عنوان یک هدف مطلوب در آموزش عالی و آموزش و پرورش دیده می‌شود. توسعه مهارت‌های قرن بیست و یکم دانش‌آموزان از جمله خلاقیت، تفکر انتقادی و حل مسئله، یک نگرانی غالب در جامعه جهانی ما بوده است (سول، سول کرومینا و الیس‌پل، ۲۰۲۰)؛ چرا که در دنیای پر تلاطم و عصر انفجار اطلاعات امروز که علم با سرعت بالایی در حال پیشرفت است، آموزش مبتنی بر حافظه دیگر کارساز نبوده و برای پیشرفت و حرکت رو به آینده برتر، هر جامعه‌ای ناچار به قدم گذاشتن در جاده خلاقیت و خودشکوفایی^۴ است. برای دستیابی به این امر مهم، باید کودکان و نوجوانان که اصلی‌ترین سرمایه‌های انسانی و حساس‌ترین و تأثیرپذیرترین گروه سنی جامعه را تشکیل می‌دهند، مورد توجه قرار بگیرند (نورالهی، ۱۳۹۷). دانش‌آموزان باید در فرهنگ مشارکتی حاضر شرکت کنند تا با خالق شدن این مهارت‌ها را کسب کنند و به جای اینکه مصرف‌کننده اطلاعات باشند، تولیدکننده دانش باشند (تسورتانیدو، دارادومیس و باربارا، ۲۰۲۰).

خلاقیت مرحله‌ای از رشد عقلی است که می‌تواند منجر به ساخت و ایجاد موقعیتی برای بهتر زیستن شود. خلاقیت یک سازه یا یک پدیده واحد نیست، بلکه یک مفهوم در قالب برجسب علمی است که برای اقدامات یا اعمال گوناگون و متنوع انسان به کار می‌رود که می‌تواند منجر به نتایج جدید و با ارزشمند سود (سپهریان‌آذر، غدیری صورمان‌آبادی، عبدالمحمدی و صمدزاده، ۱۳۹۹). خلاقیت از والاترین موهبت‌های الهی به انسان و از عوامل اشرف مخلوقات شدن و خلیفه الهی بودن اوست. کلیه علوم، تولیدات، فن‌آوری‌ها، صنایع، ابداعات، اختراعات، هنرها، ادبیات، موسیقی، معماری و به طور کلی اساس انواع تمدن‌ها از ابتدا تاکنون و کلیه دستاوردهای بشری، جلوه‌های گوناگون خلاقیت و خودشکوفایی است (امیری و پرتابیان، ۱۳۹۵).

همان گونه که بیان شد، خلاقیت یک ویژگی صرفاً ذاتی نیست، بلکه همه انسان‌ها از این توانایی برخوردار هستند با توجه به تأثیرات خلاقیت بر جنبه‌های مختلف فردی، بدون شک آموزش آن در آینده و سرنوشت دانش‌آموزان به عنوان عنصر مهم نظام آموزشی تأثیر مثبت زیادی خواهد داشت؛ از این رو است که پرورش خلاقیت در دانش‌آموزان امری مهم به حساب می‌آید. با توجه به اهمیت جایگاه خلاقیت در بین دانش‌آموزان، از دیرباز پژوهشگران به بررسی عوامل مؤثر بر خلاقیت پرداخته‌اند. یکی از مهم‌ترین عواملی که به عنوان عامل تأثیرگذار بر سطح خلاقیت شناخته می‌شود، هوش معنوی^۶ افراد است (عیسی‌زاده و نجات، ۱۳۹۵)؛ چرا که این نوع از هوش، نوعی سازگاری و رفتار است که به فرد در جهت هماهنگی با محیط، سلامت، بهبود عملکرد، خلاقیت و غیره یاری می‌رساند (رحیمی و حسن‌پور، ۱۳۹۳). هوش

1. creativity
2. Ivcevic, Hoffmann, Brackett, Botin
3. Sole, SoleCoromina, Ellis Poole
4. self-actualization
5. Tsortanidou, Daradoumis, Barberá
6. spiritual intelligence

معنوی یکی از انواع هوش است که از مجموعه توانایی‌ها و علایق معنوی، ویژگی‌های شخصیتی، توانایی‌های شناختی خاص و فرایندهای عصب‌شناختی به دست می‌آید؛ و مجموعه‌ای از فعالیت‌هاست که علاوه بر لطافت و انعطاف‌پذیری در رفتار موجب خودآگاهی و بینش عمیق فرد به زندگی و هدف‌دار بودن آن به گونه‌ای که فراتر از دنیای مادی، اهداف ترسیم می‌گردد (خسروی، ۱۳۹۷). این تعریف و به صورت کلی، هسته اصلی تمامی تعاریف هوش معنوی تمرکز بر حل مسأله برای سازگاری و رسیدن به اهداف است؛ هوش معنوی با تقویت معنویت موجب ثبات صفات پسندیده می‌شود و فرد به سوی پیشرفت و رسیدن به خودشکوفایی و حرکت می‌کند (بهمنی، مقیمی، زارع، بهرامی و اسدی، ۱۳۹۷). در واقع، هوش معنوی موضوعات ذهنی معنویت را با تکالیف بیرونی جهان واقعی ادغام می‌کند و دسترسی انسان به معنا و ارزش و نیز استفاده از آن‌ها در شیوه اندیشیدن و تصمیم گرفتن را فراهم می‌کند و در نهایت به انسان تمامیت، یکپارچگی و وحدت می‌بخشد و بیانگر ظرفیت انسان برای پرسیدن سؤالات بنیادین و اساسی درباره معنای زندگی و به طور هم‌زمان تجربه یکپارچگی و پیوند بین هر کدام از ما و جهانی است که در آن زندگی می‌کنیم (نمازیان، توحیدی و باقری، ۱۳۹۷). پس از ورود مفهوم هوش به قلمرو ظرفیت‌ها و توانایی‌های انسان، مفهوم هوش هیجانی^۱ که جدیدترین تحول در زمینه فهم رابطه میان تعقل و هیجان است و از آن به عنوان ماشه چکان انقلاب بزرگ در زمینه ارتقای بهداشت روانی نیز یاد می‌شود در روانشناسی مطرح شد. اصطلاح هوش هیجانی برای اولین بار توسط پین^۲ مورد استفاده قرار گرفت. پنج سال بعد از پین، سالوی و مایر^۳ مدل چهار شاخه‌ای را پیشنهاد کردند. در این زمان، هوش هیجانی به صورت توانایی فرد برای تجزیه و تحلیل احساسات خود و دیگران و راهنمایی برای فعالیت‌ها تعریف شد (عرفان، حقانی، امید و براتلی، ۱۳۹۵). هوش هیجانی با پیامدهای مثبت بسیاری که دارد در رشد انسان مؤثر است. افراد با هوش هیجانی بالا از توانایی مقابله با خواسته‌ها و چالش‌ها در زندگی برخوردار هستند. افرادی که از هوش هیجانی برخوردار هستند می‌توانند عواطف خود و دیگران را کنترل کنند و بین پیامدهای مثبت و منفی عواطف تمایز قائل شوند. سطح بالایی از هوش هیجانی اجازه دستیابی به موفقیت در حرفه و زندگی را می‌دهد (آرام‌فر، حسینی، افشاری‌نیا و کاکابرایی، ۱۳۹۸).

هوش هیجانی توانایی ما را در سنجیدن و تنظیم تفکر ما بررسی می‌کند و در وظایف شناختی از احساسات و اطلاعات استفاده مناسب می‌کند (بورن^۴، ۲۰۱۰؛ هی وایونا^۵، ۲۰۱۶). این یعنی که هوش هیجانی روش‌های ابتکاری و خلاقانه برای درک و ارزیابی رفتار انسان فراهم می‌کند (اورزیمگی، چوکوویچک، آوندوآور^۶، ۲۰۱۴). دانشمندان و پزشکان به طور یکسان اذعان دارند که هوش هیجانی و پیامدهای آن در زندگی افراد نتایج اساسی دارد (اکستیرما و ری^۷، ۲۰۱۶). همچنین هوش هیجانی به عنوان یک جزء مهم از شناخت اجتماعی و قابل اندازه‌گیری در یک مجموعه

1. emotional intelligence
2. Payne
3. Salovey, & Mayer
4. Boren
5. Hee, & Euna
6. Orziemgbe, Chukwujioko, & Aondoaver
7. Extremera, & Rey

نسبتاً متنوع از وظایف، شناسایی شده است (ماو، چن، چی، لین، کاو، هسو و همکاران، ۲۰۱۶). به گفته زیدنر، ماتیوس و رابرتز^۲ (۲۰۰۹) هوش هیجانی نوعی روانشناسی ناشناخته را نشان می‌دهد که با اکتشاف آن به درک ما نسبت به تفاوت‌های فردی مربوط به احساسات کمک خواهد کرد. والتر، همفری و کول^۳ (۲۰۱۲) بیان می‌کنند که اتفاق نظر کمی در مورد معنای واقعی هوش هیجانی وجود دارد که این ناشی از پیچیدگی سازه و دید کلی نسبت به هوش هیجانی می‌باشد. دو مفهوم هوش معنوی و هوش هیجانی با یکدیگر ارتباط نزدیکی دارند. هوش معنوی یکی از پایه‌های مهم برای عملکرد مؤثر هوش هیجانی می‌باشد؛ در نتیجه افرادی که از هوش معنوی بالایی برخوردار هستند، هوش هیجانی خوبی دارند. هوش معنوی و هیجانی با آموزش تقویت می‌شوند و با استفاده از آن‌ها می‌توان از آسیب‌های اجتماعی جلوگیری کرد. هوش معنوی و هیجانی می‌توانند مکمل یکدیگر در جهت سالم‌سازی زندگی باشند (عرفان و همکاران، ۱۳۹۵)؛ به طوری که تقویت هوش معنوی باعث بهبود هوش هیجانی می‌شود؛ بنابراین هوش هیجانی به دلیل مرتبط بودن با مهارت‌های مهم زندگی شخصی و اجتماعی، نقش مهمی در خلاقیت فرد دارد. از سوی دیگر، هوش معنوی به لحاظ تأثیری که بر فرد می‌گذارد، می‌تواند رفتار فرد را به سوی خودشکوفایی هدایت کند پژوهش‌های صورت گرفته در مورد خلاقیت و خودشکوفایی تحصیلی، عمدتاً بر روی نقش هوش متمرکز بوده است، به گونه‌ای که تیزهوش بودن در نوع خود می‌تواند عاملی اثرگذار بر عملکرد تحصیلی، انگیزه خودشکوفایی، خلاقیت و... باشد (توان، توان، احمدی و زندنیا، ۱۳۹۴). این فرایند برای دانش‌آموزانی که آینده‌سازان کشور هستند، بسیار ضروری می‌باشد.

در خصوص تأثیرگذاری هوش معنوی و هوش هیجانی بر خلاقیت پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است. امیری و پرتابیان (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان بررسی رابطه مؤلفه‌های هوش هیجانی با خلاقیت دانشجویان به این نتیجه رسیدند؛ بین مؤلفه‌های هوش هیجانی با خلاقیت دانشجویان رابطه معناداری وجود دارد. نورالهی (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان تبیین سهم عوامل هوش هیجانی، هوش موفق و هوش معنوی در پیش‌بینی خلاقیت دختران نوجوان، بیان نمودند که ۳۰ درصد از واریانس خلاقیت دانش‌آموزان توسط هوش هیجانی و ۷ درصد از واریانس خلاقیت دانش‌آموزان توسط هوش موفق و ۲ درصد از این واریانس توسط هوش معنوی قابل تبیین است. در مجموع نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که مدارس جهت پیشرفت خلاقیت دانش‌آموزان بهتر است به هر سه هوش توجه ویژه داشته باشند. نمازیان و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان تأثیر آموزش هوش معنوی بر میزان گرایش به تفکر انتقادی و خلاقیت هیجانی؛ بیان نمودند، آموزش هوش معنوی در افزایش میزان گرایش به تفکر انتقادی در گروه مداخله تأثیر مثبت و معنی‌دار دارد. همچنین آموزش هوش معنوی تأثیر معنی‌دار بر خلاقیت هیجانی مشارکت‌کنندگان در این پژوهش ندارد. در مطالعه آسرینا، هرماوان و سیسوانتو^۴ (۲۰۲۰) در زمینه تأثیر هوش معنوی و هوش هیجانی از طریق خلاقیت بر قصد کارآفرینی در دانش‌آموزان مشخص شد که هوش معنوی و هوش هیجانی بر قصد کارآفرینی از طریق خلاقیت تأثیر مستقیم دارد و

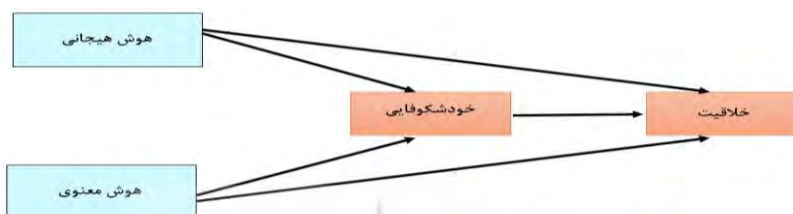
1. Mao, Chen, Chi, Lin, Kao, Hsu, et al
2. Zeidner, Matthews, & Roberts
3. Walter, Humphrey, & Cole
4. Asrina, Hermawan, & Siswanto

همچنین هوش معنوی و هوش هیجانی نسبت به قصد کارآفرینی از طریق خلاقیت تأثیر غیرمستقیم دارد. رودرگیوز، جورج، پیرس و آنتونیو^۱ (۲۰۱۹) مطالعه‌ای جهت بررسی نقش هوش هیجانی و معنوی در درک خلاقیت، نگرش نسبت به کارآفرینی، کنترل رفتاری درک شده و قصد کارآفرینی دانشجویان یک موسسه آموزش عالی پرتغال پرداختند. نتایج نشان داد بین هوش هیجانی در درک خلاقیت، نگرش نسبت به کارآفرینی، کنترل رفتاری درک شده و قصد کارآفرینی دانشجویان روابط مستقیم و غیرمستقیم وجود دارد؛ اما بین هوش معنوی و متغیرهای دیگر تحقیق رابطه مستقیم معنی-دار وجود نداشت.

خلاقیت در دانش‌آموزان تأثیرات متعددی بر عملکرد آنان داشته که از آن جمله می‌توان به بروز خودشکوفایی اشاره داشت؛ زیرا خلاقیت موجب انتخاب چالش‌های بهینه و این امر موجب شکل‌گیری نیاز به پیشرفت در فرد و در نتیجه خودشکوفایی فرد می‌شود (پورتنوا، اورتگامارتین، زوریتا-ورتگا و گونزالز-الرو،^۲ ۲۰۲۰). مازلو^۳ (۱۹۷۱)، خودشکوفایی را به عنوان «گرایش انسان در جهت شکوفا شدن آن چیزی که بالقوه در وی وجود دارد تعریف می‌کند». این گرایش را می‌توان تمایل نسبت به تکوین تدریجی آنچه که ویژگی فردی شخص ایجاد می‌کند و شدن هر آنچه که شخص شایستگی شدنش را دارد، تعبیر کرد. شخص با شناختن امکانات و توانایی‌ها، نیازهای خود را ارضا خواهد نمود و چنین شخصی خودشکوفا خواهد شد؛ به عبارت دیگر، منظور از خودشکوفایی، نیاز شخص به آشکار ساختن امکانات و توانایی‌های بالقوه خویش است. خودشکوفایی بازنمایی حالت روانی بهینه برای انسان است و تقریباً به عنوان یک کوشش درون‌زاد، برای به حداکثر رساندن توانایی‌ها یا به فعلیت رسیدن استعدادها در فرد تعریف شده است و می‌تواند به عنوان یکی از اجزاء رشد شخصی و بهبود عملکرد در نظر گرفته شود (نظری،^۴ ۱۳۹۵). همچنین از دیدگاه بورلسون^۴ (۲۰۰۵) خودشکوفایی یک نیروی رشد و بخشی از طبیعت ژنتیکی انسان است. نیاز بنیادی ارگانسیم تمایل اساسی ذاتی او به تحقق بخشیدن، حفظ و تعالی خویش است که تحت تأثیر این تمایل اساسی، ارگانسیم در جهت رشد، خودشکفتگی، بقاء و تعالی نفس، خودرهبی، خودنظمی، خودمختاری، استقلال، مسئولیت و تسلط بر نفس حرکت می‌کند (به نقل از ثناگو، تقوی، بهنام‌پور و بیکی،^۵ ۱۳۹۵). در همین راستا، سیجود^۵ (۱۹۹۶) اظهار می‌دارد که فرد خودشکوفا می‌تواند بین حال، آینده و گذشته پیوندی ایجاد کند و نیاز زیادی به محرک‌های ذهنی دارد؛ به گونه‌ای که از هوش خود کمک می‌گیرد و به سمت ناشناخته‌ها می‌رود و پذیرش زیادی برای تجربه‌های جدید دارد (به نقل از زمانیان قوژدی، برقی ایرانی، علی‌اکبری دهکردی،^۶ ۱۳۹۷). پژوهش‌های متعددی نیز در این خصوص انجام شده است. به عنوان مثال نظری (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان رابطه هوش معنوی با عزت‌نفس و خودشکوفایی بیان نمود، بین مؤلفه‌های هوش معنوی تنها مؤلفه تفکر کلی و بعد اعتقادی قادر به پیش‌بینی مثبت و معنادار خودشکوفایی هستند. می‌لاشنکو و لاورینکو^۶ (۲۰۱۹) در تحقیقی به نقش

1. Rodrigues, Jorge, Pires, & António
2. Portnova, Ortega-Martín, Zurita-Ortega, & González-Valero
3. Maslow
4. Burleson
5. Sijuwade
6. Mylashenko, & Lavrinenko

هوش هیجانی در خودشکوفایی شخصیت پرداختند. یافته‌ها نشان داد که گرایش به خودشکوفایی با ترکیب مؤلفه‌های هوش هیجانی در عملکرد شخصیت تأثیر دارد. تاتیانا شعبانوا^۱ (۲۰۱۹) در مطالعه رابطه هوش هیجانی و ویژگی‌های فردی خودشکوفایی در بین مدیران یک شرکت تجاری نشان داد بین مؤلفه‌های هوش هیجانی و ویژگی‌های یک شخصیت خودشکوفایی رابطه مستقیم و معنی‌دار وجود دارد. همچنین نتایج بیانگر نیاز بالای خودشکوفایی در مدیران بود. بنابراین آنچه بیان گردید هدف اصلی این پژوهش بررسی تأثیر هوش معنوی و هوش هیجانی بر خلاقیت با نقش میانجی خودشکوفایی دانش‌آموزان بود. جهت دستیابی به اهداف پژوهش مدلی (شکل ۱) ارائه و مورد آزمون قرار گرفت.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

روش

روش این پژوهش توصیفی همبستگی از نوع تحلیل مسیر است. جامعه آماری در این پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر دوره اول متوسطه ناحیه یک شهر زاهدان در سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۴۰۰ به تعداد ۶۵۰۰ نفر بودند. حجم نمونه آماری پژوهش بر اساس جدول کرجسی و مورگان (۱۹۷۲) ۳۶۳ نفر (۱۷۵ نفر پسر و ۱۸۸ نفر دختر) تعیین گردید. با توجه به وجود دو گروه جنسیتی دختر و پسر در جامعه آماری، جهت انتخاب نمونه آماری از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی استفاده شد. برای جمع‌آوری داده‌ها از ابزارهای زیر استفاده شد.

پرسشنامه‌ی هوش هیجانی بارون: این پرسشنامه توسط روون بارون^۲ (۱۹۸۰) به منظور سنجش هوش هیجان ابداع گردیده است. پرسشنامه مذکور دارای ۹۰ سؤال است. این پرسشنامه دارای ۱۵ زیر مقیاس است که در ۵ حیطه کلی قرار می‌گیرند. این پنج حیطه و زیر مقیاس‌های آن عبارت‌اند از: مؤلفه درون فردی: خودآگاهی هیجانی، ابراز وجود، عزت‌نفس، خودشکوفایی، استقلال. مؤلفه بین فردی: همدلی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، روابط بین فردی. مؤلفه سازگاری: حل مسئله، واقع‌گرایی، انعطاف‌پذیری. مؤلفه مدیریت استرس: تحمل فشار روانی، کنترل تکانش. مؤلفه خلق عمومی: خوش‌بینی، شادمانی. شیوه نمره‌گذاری به صورت لیکرت پنج گزینه‌ای (کاملاً موافق تا کاملاً مخالفم) و فاقد سؤالات معکوس بود. بدین ترتیب هر فرد می‌توانست در این آزمون، نمره‌ای بین ۹۰ الی ۴۵۰ کسب کند. بار آن و پارکر (۲۰۰۰) قابلیت اعتماد خرده مقیاس‌ها و کل پرسشنامه را از ۰/۶۵ تا ۰/۹۰ درصد گزارش کرده‌اند (به‌پژوه، شکوهی یکتا، معتمدی شارک، افروز و غباری بناب، ۱۳۹۴). کیا و حیدری (۱۳۹۵) ضریب پایایی این پرسشنامه را در تحقیق خود ۰/۸۴ گزارش نمودند. ضریب پایایی آلفای کرونباخ این پرسشنامه در پژوهش حاضر ۰/۸۷ برآورد گردید.

1. Tatyana Shabanova

2. Reuven Bar-on

پرسشنامه‌ی هوش معنوی کینگ^۱ (SISRI): این پرسشنامه توسط کینگ^۲ (۲۰۰۸) و با هدف سنجش میزان هوش معنوی ساخته شده است. پرسشنامه فوق دارای ۲۴ پرسش و چهار زیر مقیاس (تفکر وجودی انتقادی، تولید معنای شخصی، آگاهی متعالی، بسط حالت هشیاری) می‌باشد. شیوه نمره‌گذاری به صورت لیکرت ۵ گزینه‌ای (کاملاً درست تا کاملاً نادرست) است. حداقل امتیاز ممکن کسب شده توسط افراد ۲۴ و حداکثر ۱۲۰ امتیاز خواهد بود. تفسیر پرسشنامه هوش معنوی کینگ بدین صورت است که هر چه فرد نمره بالاتری کسب نماید، دارای هوش معنوی بیشتری است. کینگ (۲۰۰۸) پایایی این ابزار را بر اساس ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۵ گزارش کرد (سادات رقیب، سیادت، حکیمی نیا و احمدی، ۱۳۸۹). شریف‌نیا و همکاران (۱۳۹۴)؛ ضریب پایایی این پرسشنامه را در تحقیق خود ۰/۸۷ گزارش نمودند. در پژوهش حاضر ضریب آلفای کرونباخ برای این پرسشنامه ۰/۸۴ برآورد گردید.

پرسشنامه‌ی سنجش خلاقیت تورنس: این پرسشنامه توسط تورنس^۳ (۱۹۹۲) و با هدف سنجش خلاقیت طراحی شده است. پرسشنامه فوق حاوی ۶۰ سؤال و چهار بعد (سیالی، انعطاف، ابتکار و بسط با جزئیات) است. هر سؤال سه گزینه پاس دارد که گزینه‌ها نشان دهنده میزان خلاقیت پایین، متوسط و بالا می‌باشند که نمره ۱ برای خلاقیت پایین، ۲ برای خلاقیت متوسط و ۳ برای خلاقیت بالا در نظر گرفته شده است. مجموع نمرات کسب شده در هر خرده آزمون نمایانگر نمره آزمودنی در آن بخش است و مجموع نمرات آزمودنی در چهار خرده آزمون، نمره کلی خلاقیت او را نشان می‌دهد. دامنه نمره کل خلاقیت هر آزمودنی بین ۶۰ تا ۱۸۰ خواهد بود. در پژوهش سپهریان آذر، غدیری صورمان-آبادی، عبدالمحمدی و صمدزاده (۱۳۹۹) پایایی این ابزار به روش آلفای کرونباخ ۰/۷۴ گزارش شده است. در پژوهش حاضر ضریب آلفای کرونباخ برای این پرسشنامه ۰/۷۸ برآورد گردید.

پرسشنامه‌ی خودشکوفایی: این پرسشنامه دارای ۲۵ سؤال بوده توسط اسماعیل خانی و نجاریان (۱۳۷۸) با هدف سنجش میزان خودشکوفایی افراد ساخته شده است. نمره‌گذاری پرسشنامه بر اساس طیف لیکرت چهار درجه‌ای (هرگز، به ندرت، گاهی اوقات و اغلب اوقات) است. مجموع نمرات شخص در ۲۵ سؤال این پرسشنامه نشان دهنده میزان خودشکوفایی پاسخ دهنده می‌باشد. پایایی این پرسشنامه توسط اسماعیل خانی، نجاریان و مهرابی‌زاده (۱۳۸۰) با استفاده از روش ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۱ گزارش شد. نقش، فروغی‌ابری، شفیع‌پورمطلق (۱۳۹۵) ضریب آلفای کرونباخ این پرسشنامه را ۰/۷۸ گزارش نمودند. در پژوهش حاضر میزان آلفای کرونباخ این پرسشنامه ۰/۹۰ برآورد گردید.

یافته‌ها

1. The Spiritual Intelligence Self-Report Inventory
2. King
3. Torrance

در پژوهش حاضر ۱۷۵ نفر پسر (۴۸ درصد) و ۱۸۸ نفر دختر (۵۲ درصد) شرکت داشتند. همچنین ۲۶ درصد (۹۲ نفر) دانش‌آموزان از پایه تحصیلی هفتم، ۳۲ درصد (۱۱۵ نفر) دانش‌آموزان از پایه تحصیلی هشتم و ۴۲ درصد (۱۵۳ نفر) دانش‌آموزان از پایه تحصیلی نهم بودند. شاخص‌های میانگین و انحراف معیار و ضریب همبستگی پیرسون متغیرهای پژوهش در جدول ۱ گزارش شده است:

جدول ۱. ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	۱	۲	۳	۴
هوش معنوی	۳/۹۳	۰/۹۰	۱			
هوش هیجانی	۲/۶۰	۰/۶۴	۰/۱۰۴*	۱		
خلاقیت	۳/۵۳	۰/۷۷	۰/۱۶۲**	۰/۵۱۱**	۱	
خودشکوفایی	۳/۷۸	۰/۳۲	۰/۱۴۶**	۰/۱۲۳*	۰/۲۲۰**	۱

$P < 0.01$ **, $P < 0.05$ *, $N = 363$

همان‌گونه که در جدول ۱ مشاهده می‌شود بین هوش معنوی و هوش هیجانی با خلاقیت به ترتیب با مقدار همبستگی ($r = 0.162$ و $r = 0.511$) در سطح اطمینان ۹۹ درصد رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. همچنین بین هوش معنوی و هوش هیجانی با خودشکوفایی به ترتیب با مقدار همبستگی ($r = 0.146$ و $r = 0.123$) در سطح اطمینان ۹۹ درصد رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد ($P < 0.01$). نتایج تحلیل مسیر بر پایه ماتریس همبستگی بین متغیرها نشان داد که مدل، همان‌طور که در شکل ۱ نشان داده شده است، برازش نسبتاً خوبی با داده‌ها دارد. ارزش شاخص‌های برازش در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. شاخص‌های نیکویی برازش برای مدل مفروض

شاخص‌های برازش مدل	χ^2/df	RMSEA	NFI	CFI	GFI	AGFI
مقدار بدست آمده	۲۵۰/۱۰	۰/۰۳۴	۰/۹۰	۰/۹۴	۰/۹۲	۰/۸۹

با توجه به شاخص‌های به دست آمده در جدول ۲، شاخص‌های دو بخش بر درجه آزادی $250/10$ به دست آمده است و مقادیر شاخص‌های برازش GFI ، NFI ، $AGFI$ ، CFI در دامنه نزدیک به یک قرار دارند که بیانگر آن است که این شاخص‌ها استانداردهای لازم را کسب نموده‌اند، بنابراین می‌توان گفت که مدل برازش مطلوبی داشته است و تأیید می‌شود. همچنین شاخص $RMSEA$ در مدل 0.03 بوده و نشان می‌دهد مدل مورد نظر با داده‌ها برازش خوبی داشته و تأیید می‌گردد.

شکل ۲. ساختاری پژوهش در تبیین روابط بین هوش هیجانی، هوش معنوی و خلاقیت با خودشکوفایی جدول ۳. برآورد اثر کل، مستقیم و غیرمستقیم هوش هیجانی، هوش معنوی و خلاقیت با خودشکوفایی

متغیر مستقل	متغیر میانجی	متغیر وابسته	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	اثر کل	نتیجه
هوش معنوی	خودشکوفایی	خلاقیت	۰/۱۵	۰/۰۲۱	۰/۱۷۱	تأیید
هوش معنوی	-	خلاقیت	۰/۰۹	-	۰/۰۹	تأیید
هوش هیجانی	خودشکوفایی	خلاقیت	۰/۱۱	۰/۰۱۶	۰/۱۲۶	تأیید
هوش هیجانی	-	خلاقیت	۰/۴۸	-	۰/۴۸	تأیید
خودشکوفایی	-	خلاقیت	۰/۱۵	-	۰/۱۵	تأیید

همان‌طور که از جدول بالا ملاحظه می‌شود ضریب مسیر مستقیم اثرات متغیر هوش معنوی بر خودشکوفایی (۰/۱۵) و ضریب مسیر غیرمستقیم بین آن‌ها از طریق متغیر خلاقیت (۰/۰۲۱) برآورد شده است که این رابطه‌ها به احتمال ۹۹ درصد معنادار می‌باشد ($P < ۰/۰۱$)؛ بنابراین می‌توان گفت بین هوش معنوی و خلاقیت با نقش میانجی خودشکوفایی دانش‌آموزان رابطه مستقیم و غیرمستقیم معنی‌دار وجود دارد. نتایج جدول فوق نیز بیانگر این بود که ضریب مسیر مستقیم اثرات متغیر هوش معنوی بر خلاقیت با مقدار (۰/۰۹) به احتمال ۹۹ درصد معنادار می‌باشد ($P < ۰/۰۱$)؛ یعنی بین هوش معنوی و خلاقیت رابطه مستقیم و معنی‌دار وجود دارد. همان‌طور که از جدول بالا ملاحظه می‌شود ضریب مسیر مستقیم اثرات متغیر هوش هیجانی بر خودشکوفایی (۰/۱۱) و ضریب مسیر غیرمستقیم بین آن‌ها از طریق متغیر خلاقیت (۰/۰۱۶) برآورد شده است که این رابطه‌ها به احتمال ۹۹ درصد معنادار می‌باشد ($P < ۰/۰۱$)؛ بنابراین می‌توان گفت بین هوش هیجانی و خلاقیت با نقش میانجی خودشکوفایی دانش‌آموزان رابطه مستقیم و غیرمستقیم معنی‌دار وجود دارد. نتایج جدول فوق نیز بیانگر این بود که ضریب مسیر مستقیم اثرات متغیر هوش هیجانی بر خلاقیت با مقدار (۰/۴۸) به احتمال ۹۹ درصد معنادار می‌باشد ($P < ۰/۰۱$)؛ یعنی بین هوش هیجانی و خلاقیت رابطه مستقیم و معنی‌دار وجود دارد؛ همچنین ضریب مسیر مستقیم اثرات متغیر خودشکوفایی بر خلاقیت با مقدار (۰/۱۵) به احتمال ۹۹ درصد معنادار می‌باشد ($P < ۰/۰۱$)؛ یعنی بین خودشکوفایی و خلاقیت رابطه مستقیم و معنی‌دار وجود دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به بررسی تأثیر هوش معنوی و هوش هیجانی بر خلاقیت با نقش میانجی خودشکوفایی دانش‌آموزان پرداخت. نتایج پژوهش نشان داد بین هوش معنوی و خلاقیت با نقش میانجی خودشکوفایی دانش‌آموزان رابطه مستقیم و غیرمستقیم معنی‌دار وجود دارد. این یافته با نتایج تحقیقات نظری (۱۳۹۵)، نمازیان و همکاران (۱۳۹۷)، نورالهی (۱۳۹۷) و آسرینا و همکاران (۲۰۲۰) در برخی جهات همسویی و همخوانی دارد، اما با نتیجه تحقیق رودرگیوز و همکاران (۲۰۱۹) مطابقت ندارد. در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت یکی از مهم‌ترین عواملی که به عنوان عامل تأثیرگذار بر سطح خلاقیت شناخته می‌شود، هوش معنوی افراد است و پرورش این هوش عامل مهم و کلیدی برای ایجاد خلاقیت و شناخت افراد خلاق نیز به شمار می‌رود (رحیمی و حسن‌پور، ۱۳۹۳). هوش معنوی باعث شکوفایی فرد می‌شود، به عبارت دیگر این هوش ظرفیت فرد را به‌وسیله درک خود بالا می‌برد و تمایل بالایی به هوشیاری در افراد را نیز افزایش خواهد

داد (ساکسینا و کادام، ۲۰۲۰)؛ زیرا که هوش معنوی به افراد کمک می‌کند که پاسخ سؤالاتی نظیر چرایی حضور ما در این جهان، چگونگی رابطه ما با دیگران، جامعه و جهان و سؤالاتی از این قبیل را پیدا کنند (عبدالرضاپور و قنبری، ۱۳۹۹). لذا بر این اساس می‌توان گفت هوش معنوی زمینه بروز خلاقیت را در افراد ایجاد خواهد کرد و افراد دارای هوش معنوی بالا، عملکرد بهتری در زمینه خلاقیت و خودشکوفایی خواهند داشت. از این رو است که نقش هماهنگ‌کننده هوش معنوی در تحلیل اطلاعات و حل مسأله، امروزه بسیار مورد توجه قرار گرفته است و پژوهش‌گران بیان می‌دارند که در میان انواع مختلف هوش و تأثیر نسبی و متفاوت آن‌ها در ایجاد رفتار نوآورانه، هوش معنوی نیز نقش اساسی در بروز این چنین رفتارها دارد (ابراهیم پور، حسین نژاد، نعمتی و تقی‌پور، ۱۳۹۴).

نتایج دیگر این پژوهش نیز حاکی از آن بود که بین هوش هیجانی و خلاقیت با نقش میانجی خودشکوفایی دانش-آموزان رابطه مستقیم و غیرمستقیم معنی‌دار وجود دارد. این یافته با نتایج امیری و پرتابیان (۱۳۹۵)، نورالهی (۱۳۹۷)، رودرگیوز و همکاران (۲۰۱۹)، تاتیانا شعبانوا (۲۰۱۹)، می‌لاشکو و لاورینکو (۲۰۱۹) و آسرینا و همکاران (۲۰۲۰) همسویی و مطابقت دارد. این نتایج بیانگر این است که با افزایش هوش هیجانی، سطح خودشکوفایی دانش‌آموزان افزایش می‌یابد. در نتیجه هوش هیجانی قادر به پیش‌بینی توانایی خودشکوفایی دانش‌آموزان می‌باشد. در زمینه نتایج این سؤال می‌توان بیان کرد هوش هیجانی می‌تواند فرد را قادر سازد فعالیت‌های خود را از لحاظ هیجانی به بهترین شیوه ممکن ارائه دهد و سیستم شناختی را وادار می‌کند تا مسائل را از جنبه‌های مختلف واری کند و در مورد یک مسئله عمیق‌تر و خلاقانه‌تر بیندیشد (ژو، دیجکسترهویس و ریتز، ۲۰۱۹). لذا می‌توان بیان کرد که هیجان‌های منفی و افزایش خلق مثبت باعث افزایش خلاقیت می‌شود. جنبه ادراک و بیان هیجان که جنبه‌های مختلف هیجان را ادراک و شناسایی می‌کند باعث ادراک روشن فرد در بافت هیجانی می‌شود و بنابراین خلاقیت را افزایش می‌دهد (ملکی، ۱۳۹۵). در این زمینه پژوهش‌ها نیز نشان داده‌اند که خلق مثبت با افزایش انعطاف‌پذیری و گسترش تفکر می‌تواند باعث افزایش خلاقیت شود (ایوسویچ و همکاران، ۲۰۱۴). بر این اساس می‌توان بیان نمود که یکی از راه‌های تسریع خلاقیت در بین افراد، هوش هیجانی است (ریتز، ژو، کریجنس، بکینز، ۲۰۲۰)؛ بنابراین از آنجا که توجه به هوش هیجانی و خلاقیت نقش مهمی در تعلیم و تربیت دارد، لازم است دست‌اندرکاران نظام آموزشی توجه به پرورش و رشد خودشکوفایی و خلاقیت را در نظر داشته باشند.

از جمله محدودیت‌های مهم پژوهش این است که محدود بودن جامعه آماری پژوهش به دانش‌آموزان دوره اول متوسطه شهر زاهدان که تعمیم داده‌ها را با مشکل مواجه می‌سازد. همچنین در پژوهش حاضر جهت جمع‌آوری اطلاعات موردنظر فقط از پرسشنامه استفاده گردید و روش‌هایی مثل مصاحبه و مشاهده ممکن است نتایج متفاوتی را به دست دهد.

1. Saxena, & Kadam
2. Gu, Dijksterhuis, & Ritter
3. Ritter, Gu, Crijns, & Biekens

در پایان، با توجه به رابطه هوش معنوی و هوش هیجانی با خلاقیت از طریق نقش میانجی خودشکوفایی پیشنهاد می‌شود در مدارس کارگاه‌های آموزشی در خصوص راهکارهای افزایش خلاقیت و خودشکوفایی از طریق هوش معنوی و هوش هیجانی به دانش آموزان آموزش داده شود.

منابع

- آرام‌فر، بهنوش؛ حسینی، سعیده‌السادات؛ افشاری‌نیا، کریم؛ کاکابرای، کیوان. (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش هوش معنوی بر مقابله با استرس و ارتباط مؤثر دانش‌آموزان. *فصلنامه پژوهش در نظام‌های آموزشی*. ۱۳(۴۵)، ۱۰۹-۱۲۵.
- ابراهیم پور، حبیب؛ حسین نژاد، نادر؛ نعمتی، ولی؛ تقی پور، فریدون. (۱۳۹۴). بررسی ارتباط هوش معنوی با رفتار نوآورانه‌ی معلمان. *روانشناسی مدرسه*. ۴(۱)، ۲۱-۷.
- اسماعیل خانی، فرشته؛ نجاریان، بهمن؛ مهرابی زاده هنرمند، مهناز. (۱۳۸۰). ساخت و اعتبار یابی مقیاسی برای سنجش خود شکوفایی. *علوم انسانی دانشگاه الزهراء*. ۱۱(۳۹)، ۱-۲۰.
- امیری، مهدی؛ پرتابیان، اکبر. (۱۳۹۵). بررسی رابطه مؤلفه‌های هوش هیجانی با خلاقیت دانشجویان (مطالعه موردی، دانشگاه‌های پیام نور جنوب فارس). *فصلنامه ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*. ۵(۴)، ۱۹۱-۲۴۶.
- به پژوه، احمد؛ شکوهی یکتا، محسن؛ معتمدی شارک، فرزانه؛ افروز، غلامعلی؛ غباری بناب، باقر (۱۳۹۴). ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه هوشیهر هیجانی بار-آن فرم بلند ویژه نوجوانان. *پژوهش در نظام‌های آموزشی*. ۹(۳۰)، ۲۶-۷.
- بهمئی، جمشید؛ مقیمی‌زارع، فاطمه؛ بهرامی، راضیه؛ اسدی، معصومه. (۱۳۹۷). بررسی ارتباط میان هوش معنوی و هوش هیجانی در دانشجویان پرستاری دانشکده علوم پزشکی آبادان. *مجله تحقیقات سلامت در جامعه*. ۴(۲)، ۴۷-۵۶.
- توان، حامد؛ توان، سجاد؛ احمد، زهرا؛ زندنیا، فاطمه. (۱۳۹۴). ارتباط هوش معنوی و هوش هیجانی با برخی متغیرهای جمعیت شناختی در دانشجویان دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی ایلام در سال ۱۳۹۳. *فصلنامه زیست پزشکی جرجانی*. ۳(۱)، ۱۳۴-۱۲۷.
- تئاگو، اکرم؛ تقوی، احمد؛ بهنام‌پور، ناصر؛ بیکی، فریبا. (۱۳۹۵). بررسی وضعیت خودشکوفایی با برخی از عوامل جمعیت شناختی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی گلستان در سال ۱۳۹۴. *پژوهش در آموزش علوم پزشکی*. ۸(۱)، ۲۸-۲۲.
- خسروی، معصومه. (۱۳۹۷). *اثربخشی آموزش گروهی ذهن آگاهی بر افزایش هوش هیجانی و هوش معنوی دانش‌آموزان*. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی.
- رحیمی، حمید؛ حسن‌پور، راحله. (۱۳۹۳). رابطه بین هوش معنوی با خلاقیت دانشجویان علوم پزشکی کاشان. *فصلنامه آموزش و اخلاق در پرستاری*. ۳(۲)، ۵۳-۳۷.
- سادات رقیب، مائده؛ سیادت، سید علی؛ حکیمی نیا، بهزاد؛ احمدی، سید جعفر. (۱۳۸۹). اعتباریابی مقیاس هوش معنوی کینگ (SISRI-24) در دانشجویان دانشگاه اصفهان. *مجله دست آوردهای روان‌شناختی*. ۱۷(۱)، ۱۴۱-۱۶۴.
- زمانیان قوژدی، عزت؛ برقی ایرانی، زیبا؛ علی‌اکبری دهکردی، مهناز. (۱۳۹۷). مدل‌یابی خودشکوفایی بر پایه هوش معنوی، هوش اخلاقی و بهزیستی روان‌شناختی دانش‌آموزان تیزهوش. *روان‌شناسی و دین*. ۱۱(۲)، ۳۹-۵۷.
- سپهریان‌آذر، فیروزه؛ غدیری صورمان‌آبادی، فرهاد؛ عبدالمحمدی، کریم؛ صمدزاده، فریبا. (۱۳۹۹). نقش میانجی خلاقیت در رابطه بین اهداف پیشرفت و انگیزه پیشرفت دانشجویان. *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*. ۱۰(۱)، ۱۸۹-۲۰۸.

- شریف‌نیا، حمید؛ حق‌دوست، علی‌اکبر؛ عبادی، عباس؛ سلیمانی، محمدعلی؛ یعقوب‌زاده، آمنه؛ عباس‌زاده، عباس؛ برهانی، فریبا؛ کرم، محمدرضا؛ ملوک‌زاده، سرور. (۱۳۹۴). بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه هوش معنوی کینگ در جانبازان جسمی جنگ ایران عراق. *مجله طب نظامی*. ۱۷(۳)، ۱۵۳-۱۴۵.
- عرفان، عارفه؛ حقانی، فریبا؛ امید، اطهر؛ براتعلی، مریم. (۱۳۹۵). رابطه بین هوش هیجانی هوش معنوی دانشجویان پرستاری و مامایی. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*. ۱۶(۲۸)، ۲۴۱-۲۳۲.
- عبدالرضا پور، پریسا؛ قنبری، نسیم. (۱۳۹۹). تأثیر آموزش هوش هیجانی و هوش معنوی بر بهبود عملکرد زبان‌آموزان انگلیسی در مهارت‌های چهارگانه. *مجله مطالعات روانشناسی تربیتی*. ۱۷(۴۰)، ۹۷-۷۶.
- عیسی‌زاده، آیدا؛ نجات، حمید. (۱۳۹۵). رابطه بین هوش معنوی با خلاقیت دانشجویان، چهارمین همایش ملی مشاوره و سلامت روان، قوچان.
- کیا، علیرضا؛ حیدری، اعظم. (۱۳۹۵). بررسی رابطه بین هوش هیجانی با رشد تحصیلی در بین دانشجویان. *فصلنامه علمی پژوهشی توسعه اجتماعی*. ۱۱(۱) پیاپی (۴۱)، ۷۲-۵۳.
- ملکی، حمید. (۱۳۹۵). بررسی رابطه بین هوش هیجانی و خلاقیت در بین دانش‌آموزان دوره متوسطه. *پژوهش در نظام‌های آموزشی*. ۱۰(۳۳)، ۲۰۹-۱۹۰.
- نظری، صدیقه. (۱۳۹۵). *رابطه هوش معنوی با عزت‌نفس و خودشکوفایی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.
- نقش، سیمین؛ فروغی‌ابری، احمدعلی؛ شفیع‌پورمطلق، فرهاد. (۱۳۹۵). ارائه مدلی جهت تعیین رابطه بین شیفتگی تحصیلی، خلاقیت تحصیلی و موفقیت تحصیلی با خودشکوفایی تحصیلی مبتنی بر میانجی‌گری جدیت تحصیلی. *پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*. ۱۳(۲۱) پیاپی (۴۸)، ۱۴۴-۱۳۴.
- نمازیان، مریم؛ توحیدی، افسانه؛ باقری، مسعود. (۱۳۹۷). تأثیر آموزش هوش معنوی بر میزان گرایش به تفکر انتقادی و خلاقیت هیجانی. *مجله مطالعات آموزش و یادگیری*. ۱۰(۱) پیاپی (۷۴)، ۲۰۵-۱۸۹.
- نورالهی، شبنم. (۱۳۹۷). تبیین سهم عوامل هوش هیجانی، هوش موفق و هوش معنوی در پیش‌بینی خلاقیت دختران نوجوان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. رشته روانشناسی تربیتی دانشگاه خوارزمی.

References

- Asrina, F.A.D; Hermawan. A; Siswanto, E. (2020). The Effect Of Spiritual Intelligence and emotional intelligence Through Creativity on Entrepreneurial Intention. *Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences*. 107(11), 206-212.
- Boren, A.E. (2010). Emotional intelligence: The secret of successful entrepreneurship? Faculty Publications: Agricultural Leadership. *Education & Communication Department*. 55(2), 54-61.
- Extremera, N; Rey, L. (2016). Ability emotional intelligence and life satisfaction: Positive and negative affect as mediators. *Personality and Individual Differences*. 102(2016), 98-101.
- G X; Dijkterui A; Rittr S (9919) sss trigg Cii ldrnn' Craativ kkkkkk Skill with the 5-I Training Program. *Thinking Skills & Creativity*. 32, 92-101.

- Hee, C; Euna, P. (2016). Diversity of emotional intelligence among nursing and medical students. *Osong Public Health and Research Perspectives*. 7(4), 261–265.
- Ivcevic, Z; Hoffmann, J. D; Brackett, M. A; Botin Foundation (2014). Emotions, creativity, and the arts. In B. Heys (Ed.), *Arts and emotions: Nurturing our creative potential*. 10, 6-23.
- Mao, W; Chen, L; Chi, C; Lin, C; Kao, Y; Hsu, W; et al. (2016). Traditional Chinese version of the Mayer Salovey Caruso Emotional Intelligence Test: Its validation and application to schizophrenic individuals. *Psychiatry Research*. 243, 61–70.
- Mylashenko, K; Lavrinenko, V. (2019). The Role of Emotional Intelligence in Self-Actualization of Personality. *Psychological Counseling and Psychotherapy*. 11(7), 59-66.
- Orziemgbe, O; Chukwujiokwe, A; Aondoaver, Z. (2014). Relationship between emotional intelligence and entrepreneurial performance: The mediating effect of managerial competence. *International Journal of Economics, Commerce and Management*. 2(10), 1–6.
- Portnova, T; José Luis Ortega-Martín, J.L; Zurita-Ortega, F; González-Valero, G, (2020). The Educational Interrelation of Narrative Creativity and Written Expression Dimensions as an Innovative and Didactic Process in Learning a Foreign Language, *Journal Sustainability*. 12(18), 1-14.
- Rittrr, MM, GXXX, KrijnMM, Bkksss 2222222 Fttt rrrigg steeett s' craativ tii nkigg kkill yy means of a one-year creativity training program. *Journal PLoS ONE*. 15(3), 73-97.
- Rodrigues, A.P.; Jorge, F.E.; Pires, C.A.; António, P. (2019). "The contribution of emotional intelligence and spirituality in understanding creativity and entrepreneurial intention of higher education students", *Education Training*. 61(7/8), 870-894.
- Sole, L; Sole-Coromina, L; Ellis Poole, S. (2020). Mind the gap: identifying barriers to students engaging in creative practices in higher education. *Journal of Work-Applied Management*. 12(2), 207-220.
- Tatyana Shabanova, L; (2019). The study of the relationship of emotional intelligence and the individual characteristics of self-actualization among the managers of a trading company. *Journal Economic Consultant*. 25(1), 65-68.
- Tsortanidou, X; Daradoumis, TH. Barberá, E. (2019). Connecting moments of creativity, computational thinking, collaboration and new media literacy skills. *Information and Learning Sciences*. 120(11/12), 704-722.
- Walter, F; Humphrey, R; Cole, M. (2012). Unleashing leadership potential: Towards an evidence-based management of emotional intelligence. *Organizational Dynamics*. 41, 212-219.
- Zeidner, M; Matthews, G; Roberts, R.D. (2009). *What we know about emotional intelligence: How it affects learning, work, relationships and our mental health*. A Bradford Book. Cambridge, MA: The MIT Press.